

УДК 130.012**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ПОЛІКУЛЬТУРНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ В
СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

Т.І. Чаркіна, кандидат історичних наук, заступник
директора з навчально-виховної роботи, Харківська
гімназія №65 Харківської міської ради Харківської області

Проблема мирного співіснування різних культур є необхідною умовою мирного розвитку цивілізації, її виживання. Вирішення даної проблеми неможливе без застосування нових наукових підходів, концепцій. Переорієнтація вивчення історії з «макрорівня» на «мікрорівень» є важливим кроком у розвитку суспільства. Адже, в таких умовах кожна етнічна, культурна та релігійна група сприймається як рівнозначна та рівноправна.

У статті визначено сутність полікультурності, проблеми формування полікультурних компетенцій у закладах освіти, представлено розуміння поняття в сучасній психолого-педагогічній літературі, означено теоретичні аспекти формування даних компетенцій в навчальному процесі. Запропоновані підходи до формування полікультурних компетенцій є теоретичною базою для створення освітнього середовища, яке сприяло б розкриттю та розвитку всіх можливостей особистості в освітньому просторі, активізації полікультурної поведінки учасників навчально-виховного процесу.

Ключові слова. *Полікультурність, полікультурний підхід, компетентність, полікультурні компетенції.*

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі майже не існує націй, як б не зазнали культурного впливу інших націй та культур. У культурно різноманітних суспільствах люди будь-якого віку живуть, навчаються, працюють. Тому, важливими завданнями сучасної освіти є формування полікультурних компетенцій, які згідно Рекомендацій Ради Європи, розглядаються як підґрунтя життя в сучасному плюралістичному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Література з даного питання досить репрезентативна. Аналіз педагогічної літератури показує великий інтерес педагогів, психологів щодо проблеми формування життєвих компетенцій, компетентнісного підходу в навчанні (Н.М. Бібік, В. Кальней, В.В. Краєвський, О.І. Локшина, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, А.В. Хуторській, І.Г. Ермаков і ін.).

Стосовно полікультурної освіти, слід відмітити, що на сучасному етапі вживається декілька термінів – полікультурність, багатокультурність, мультикультуризм, інтеркультуризм, транскультуризм. Зміст цих понять

достатньо ґрунтовно досліджено українськими педагогами (В.С. Болгаріна, О.С. Ковальчук, О.І. Локшина, І.Ф. Лощенова, О.К. Мітіна, О.В. Сухомлинська, І.Г. Тараненко та ін.). Причому, як свідчить О.С. Ковальчук, терміни «полікультурність», «мультикультурність», «багатокультурність» є варіантами одного і того ж терміну, при утворенні якого перша частина слова «полі-», «мульти-», «багато-» означає наявність якоїсь множини: в даному випадку – культур.

Всі дослідники підкреслюють, що головною цінністю полікультурної освіти є плюралізм культур. Полікультурна освіта орієнтує навчальні заклади на культурне збагачення, на засвоєння програм, які сприяють збереженню та розширенню культурного плюралізму. Такі відомі фахівці у галузі полікультурної освіти як А.Н. Джуринський, М.Ю. Красовіцький, М.П. Лещенко вважають, що усвідомлення різноманітності, багатокультурності світу та його цілісності, взаємозв'язку, взаємозалежності культур є базовою ідеєю концепції полікультурного виховання.

Питанням термінології у сфері полікультурної освіти приділяли увагу такі вчені: Н. Якса, В. Огнев'юк, С. Сисоєва, О. Хижняк, Дж. Бенкс, П. МакІнтош, П. Горські, І. Годолін, М. Огнсанті тощо. Кожен дослідник висвітлює власний погляд на проблему, що призвело до використання великої кількості термінів.

Мета статті у визначенні поняття полікультурних компетенцій, теоретичних аспектів їх формування у сучасному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Розуміння важливості проблеми полікультурності українського суспільства і необхідності полікультурного навчання знайшло своє віддзеркалення у низці державних документів (Конституція України, Концепція 12-річної загальної середньої освіти, Концепція громадянського виховання, Національна доктрина розвитку освіти 2002 р.).

Прихильники полікультурного підходу вважають, що упередженість людей витікає з недостатнього знання про історичну спадщину та недостатньої уваги до сучасної взаємодії між представниками різних етносів. Вважається за можливе знизити рівень упередженості й зменшити виникнення стереотипів та відчуженості шляхом вивчення культурних, расових чи етнічних відмінностей, приділяючи такому навчанню спеціальну увагу.

Основною відмінністю між мультикультуралізмом та полікультурністю вбачається те, що у мультикультуралізмі кожна нація розглядається окремо, взаємодія між представниками різних етносів обмежена, навчання проводиться у відокремленому навчальному просторі, знання про іншу культуру носять поверхневий характер. Мультикультуралізм націлений на сегрегацію, створення поняття «своїх» і «чужих», що негативно впливає на процес навчання. Полікультуралізм підтримує ідею спілкування, обміну, взаємодії та взаємовпливу. Навчання проводиться у гетерогенних групах.

Впровадження ідеї полікультуралізму принесло багато позитивних змін в освітній процес. Перш за все, відбувається стратегічна зміна підходу до організації навчання. Учні, що належать до різних культурних або етнічних спільнот, навчаються разом, що дає змогу спілкування і взаєморозуміння. Пропонуються численні зміни у змісті навчання і організації навчального процесу, наклад, внесення у текст підручників відомостей щодо культури інших націй та етносів; вживання імен, що належать різним культурам, у текстах підручників; для початкової школи – внесення у зміст підручників текстів рідною мовою тощо. Хоча подібний культурний обмін несе багато позитивних рис, деякі історичні факти, наприклад, рабство або колонізація, можуть мати негативний вплив на створення атмосфери взаєморозуміння і взаємоповаги [1, с.123].

Полікультурний підхід передбачає, що усі учасники навчального процесу усвідомлюють, що культура – не статичне явище. Культури постійно взаємодіють, здійснюють взаємовплив та діляться одна з одною. Головними є взаємоповага і усвідомлення внеску інших культур до спільного культурного надбання цивілізації, що покращує повагу і розуміння представників різних етнічних чи культурних груп у процесі навчання. Полікультуралізм допомагає побачити зв'язок між власною культурою, етносом чи расою й іншими. Наголос робиться на відмінностях, а не на різниці. Полікультуралізм допомагає побачити взаємозв'язок, а не відчуженість расових та етнічних груп, допомагаючи усунути психологічні бар'єри та зменшити стереотипізацію. Однак, він не вимагає ігнорування власної культурної ідентичності задля того, щоб бути визнаним представниками інших етносів чи культурних груп, а, навпаки, підтримує ідею гордості за свій етнос і культуру та рівних можливостей для усіх. Полікультуралізм наголошує на історичній та постійній взаємодії та взаємозв'язку між різними етносами, що призводить до покращення взаєморозуміння між людьми.

Як освітній принцип, полікультуралізм може сприяти відносинам у межах групи чи всього колективу. Цей освітній принцип не вступає у протиріччя із названими вище, а, навпаки, може виправити деякі недоліки попередньо згаданих принципів і створити кращу атмосферу у гетерогенних колективах, що сприятиме навчанню чи праці. Полікультуралізм наголошує, що усі нації однаково визнаються суспільством. Як тільки суспільство перестає визнавати якусь націю, вона перестає бути полікультурним. Мультикультуралізм роз'єднує нації, наголошуючи на їхніх відмінностях та дозволяючи їх існувати поряд одна з іншою [2, с. 137].

Отже, термін «мультикультуралізм» вживається здебільшого у працях американських учених (Вольско, Річесон, Раян, Коррел, Парк та Смит, Вораур, Гангон, Сасакі та ін.) Термін «полікультуралізм» історично вживався на теренах Європи. Згідно з «Загальною декларацією прав людини», ухваленою ООН, усі цивілізації можна поділити на полікультурні та монокультурні. Однак, сьогодні термін «мультикультурний»

дуже широко вживається у європейському науковому дискурсі. Різниця між двома термінами суто географічна, оскільки термін «мультикультурний» розповсюджений у Західній та Північній Європі, а «полікультурний» – у Східній та Південній Європі.

Основною ідеєю полікультурної освіти є діалог культур. Якнайповніше культура засвоюється тільки в процесі взаємодії різних культур, коли виявляються особливості кожної окремої культури. У цій взаємодії важливо те, що загальнолюдські цінності допомагають зрозуміти цінності своєї культури, її оригінальність і місце в світовій культурі. В процесі взаємодії культур зростає об'єм сприйманих культурних цінностей, що сприяє розширенню світогляду, формуванню критичного мислення. Ізолюваність, прагнення до замкнутості, у свою чергу, можуть привести до поступової деградації культури. Культура, яка блокує контактну взаємодію з іншими культурами, зберігає свою самобутність дуже дорогою ціною. Цілком можливий варіант, що в результаті такої самоізоляції вона може опинитися нижче за рівень культури.

Полікультурні компетенції можуть бути представлені знанням і практичним оволодінням рідною культурою, повагою та гордістю за власну націю, власний народ, а також знанням про полікультурність навколишнього світу, умінням й навичками пізнання цього світу, повагою й розумінням культурних, расових, релігійних та інших відмінностей, толерантного ставлення, уміннями й навичками співробітництва й взаємодії з метою збереження миру й розвитку.

Полікультурна спрямованість освіти повинна пронизувати всі складові навчально-виховного процесу, і перш за все зміст всієї освіти. Як підкреслює один з авторів американської концепції полікультурної освіти, Д. Ж. Бенкс, полікультурний зміст необхідно інтегрувати в навчальні предмети впродовж всього періоду навчання. Реалізація полікультурного потенціалу змісту освіти вимагає також міждисциплінарного підходу [3, с. 54].

Жодна, окремо взята, навчальна дисципліна не може пояснити всі аспекти життя, культури і соціальні проблеми. Особливу роль відіграє двомовна і багатомовна освіта (рідна мова, домінуюча мова, іноземні мови), що полегшує спілкування, оволодіння різноманітними культурними цінностями, стилями мислення, почуттєво-емоційного сприймання, поведінки. Тому з метою досягнення більшої єдності членів європейської спільноти Рада Європи приділяє велику увагу обов'язковому вивченню мов міжнародного спілкування і поряд з цим поглибленого оволодіння рідною мовою [4].

Виділимо критерії умов формування полікультурної компетенції: мотиваційний (полікультурна направленість), когнітивний (полікультурна грамотність) і операційний (полікультурна діяльність).

Мотиваційний критерій: особистісні якості - толерантність, наявність інтересу до іншої культури, прагнення до позитивних дій в межах

міжетнічної взаємодії, повага до представників інших етнокультур, прийняття існування багатьох культур, емоційна стійкість, професійний такт і прагнення до самореалізації в професійній діяльності в полікультурному суспільстві.

Когнітивний (полікультурна грамотність) критерій. Знання: широкий діапазон знань в області культури, наявність знань універсальних і специфічних категорій культури, уявлення про мовну і культурну ситуації. Уміння і навички: наявність навичок культури міжетнічної взаємодії, толерантної взаємодії, уміння ідентифікувати себе носієм однієї з культур, оцінювати стан полікультурної ситуації в країні та світі, вміння міркувати не за законами особистої культури, а враховувати полікультурну особливість поведінки, участь в комунікації з представниками інших культур, вміння давати об'єктивні оцінки, співвідносити свою точку зору з точками зору інших.

Операційний (полікультурна діяльність) критерій. Умови: суб'єкт навчання може проникати в сутність чужої культури виконавчого рівня, наявність емпатії, здібність до участі і організації полікультурної діяльності, вміння ясно висловлювати свої думки, відстоювати свою точку зору, оволодівати новою інформацією про різні етноси, самонавчатися і самовдосконалюватися. Дані критерії являються умовними, але вони потрібні для якіснішого вивчення навчальної діяльності і формування полікультурної компетентності.

Дані критерії являють сукупність об'єктивних і суб'єктивних показників, які дають якісну характеристику стану сформованості полікультурної компетентності, посилаючись на них виявляють її якості і міру проявів у діяльності, можна охарактеризувати із сукупності показників виявлених критеріїв блоки за сформованістю шляхів формування полікультурної компетентності: особистісні якості, професійна направленість на само-реалізацію, культура, міжетнічна взаємодія, мова, професійна грамотність, направленість діяльності в полікультурному суспільстві, емпатійність, толерантність [5].

Ступінь сформованості полікультурної компетентності визначається за рівнями: низький (полікультурно-дезорієнтований) рівень, середній (полікультурно-орієнтований), високий (полікультурно-ціннісний і особистісно-значимий). Низький рівень вказує на низьку чутливість до полікультурних норм, порушення їх ієрархії, відсутність вмінь і навичок їх застосування в професійній діяльності, не готовність до реалізації в реальній діяльності.

Середній рівень вказує на ситуативний інтерес до пізнання особливостей цілісної культурної і мовної ситуації, нестабільні і неповні знання етнічної і світової культури, недостатні навички і уміння полікультурної діяльності. Високий (полікультурно-ціннісний) рівень вказує на усвідомлення цінності і значимості полікультурних якостей

особистості для суспільства і для професійної діяльності, стабільності полікультурних знань, навичок і умінь [6, с. 22-24].

Таким чином, процес формування полікультурної компетентності передбачає засвоєння особистістю різнопланової полікультурної інформації, оволодіння способами її поповнення і оновлення в непереривній освіті за рахунок самостійних дій, накопичення досвіду в професійній діяльності в сучасному суспільстві, що вимагає системної організації полікультурного освітнього процесу.

Навчальні заклади є важливим інститутом соціалізації, які готують до життя в соціумі. І вони здійснюють великий вклад в гармонізацію міжкультурних відносин народів. Знайомство з культурами людей різних національностей, формування навичок міжкультурної взаємодії в процесі навчання повинно спонукати до вирішення проблем міжетнічних відносин в полікультурному суспільстві.

Компетентність полікультурної особистості, яка сприяє ефективності процесу формування полікультурної поведінки, враховує наступні освітні стратегії: зміна базової парадигми освіти зі «знанневої» на системно-діяльнісну, яка визначає перенос акценту в освіті з вивчення основ наук на розвиток універсальних учбових дій. В умовах інформаційного суспільства, процес формування нової дидактичної моделі освіти, направлений на розвиток компетентнісної освітньої парадигми. Її результатом буде виховання громадян України, які володіють компетенціями; знаннями, вміннями, навичками, виховані на ідеалах демократії і правової держави, згідно з національними і загальнолюдськими цінностями.

Полікультурна компетентність є частиною соціальної компетентності і визначає зміст діяльності, компоненти якої включають «базисні компетентності», які відносяться до полікультурної особистості. Поняття «полікультурна компетентність» виражає можливості, які допомагають особистості самостійно вирішувати завдання, які виникають в процесі її інтеграції у полікультурне суспільство.

Формування полікультурної компетентності можливе у межах полікультурної освіти. Полікультурна освіта – це процес освіти дітей і дорослих, який забезпечує рівні права і можливості отримання освіти для всіх, незалежно від расової, етнічної чи культурної відмінності, спрямоване на збереження і розвиток культури.

Виходячи з поняття полікультурної освіти, виділимо компетентності, засвоєння яких дозволить досягти поставлених завдань полікультурної освіти. Це такі компетентності: – соціальна компетентність, в основі якої сукупність знань з історії, суспільствознавства, соціології, права, економіки, основ політології, які посприяють орієнтації в житті суспільства, допоможуть правильно визначати способи поведінки і плани на майбутнє; – соціально-культурна компетентність, в основі якої сукупність знань в сфері літератури, культурології, мистецтва, які

дозволять вільно орієнтуватися в сучасному суспільстві, правильно визначати способи поведінки з урахуванням сучасних світових реалій; – етнокультурна компетентність, в основі якої сукупність знань в області етнічних культур (народних мистецтв, літератури, традицій, звичаїв і т. д.), як своєї, так і інших, які дозволять вільно орієнтуватися в житті полікультурного суспільства, правильно визначати способи продуктивної взаємодії, полікультурної поведінки з людьми, які належать до різних етнокультурних груп.

Полікультурна компетентність формується як розвиток визначених компонентів полікультурної особистості, які можуть бути представлені у сукупності когнітивного (знанневого), емоційно-оціночного, аксіологічного (мотиваційно-ціннісного) і регуляційно-поведінкового змісту: – когнітивний (знанневий) компонент виражається у оволодінні учнями спеціальних знань з історії, соціології, етносоціології, права, економіки, політології, літератури, культурології, мистецтва, в області етнічних культур, а також у оволодінні відповідними компетенціями; – емоційно-оціночний компонент визначає відношення до реалій стану полікультурного суспільства, до етнокультур і їх представників; – аксіологічний (мотиваційно-ціннісний) компонент виражається в позитивній етнічній установці на вивчення особистої культури та інших етнокультур, в прагненні до особистого культурного розвитку, в прагненні брати участь у житті суспільства в цілому; – регулятивно-поведінковий компонент включає можливість правильно визначати способи своєї поведінки; активну взаємодію і безконфліктні відносини з представниками різних етнокультурних груп поліетнічного суспільства на основі оволодіння відповідних компетенцій. Дані компоненти полікультурної компетентності особистості і критерії їх оцінки лягли в основу організації процесу формування і сформованості полікультурної поведінки учасників навчального-виховного процесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи потреби сучасної полікультурної Європи, потрібно наполегливо розвивати здатність до спілкування понад мовні та культурні кордони; продовжувати підтримувати і розвивати багатство й різноманітність європейського культурного життя, шляхом глибшого взаємного пізнання національних та регіональних мов, звичаїв, традицій; вивчення історії європейських держав, їх культури. Лише шляхом кращого оволодіння знаннями про інші народи, держави, етноси можна полегшити спілкування та взаємодію між ними, заради підтримки європейської мобільності, взаєморозуміння, співпраці, подолати упередження та дискримінацію. Вищезначені напрями досліджень є перспективними у наших подальших наукових пошуках.

Література

1. Слостенин В.А., Палаткіна Г.В. Этнопедагогические факторы мультикультурного образования: монография. М., 2004. 170 с.
2. Ковальчук О.С., Голік Л.О. Теорія і практика полікультурної освіти у сучасній школі Росії // Луцьк: Надстир'я, 2003. – 175 с.
3. Bances J.A. Multicultural education: characteristics and goals // In: J.A. Banes – A.M. Banes. Multicultural education: Issues and Perspectives. – Boston, 1993.
4. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти і вивчення, викладення, оцінювання. – Рада Європи, Комітет з освіти. – 2003.
5. Полікультурна освіта в Україні: Збірник статей за матеріалами конференції «Полікультурна освіта в Україні»: Навчальні плани та підручники». – К.: Міжнародний фонд «Відродження», 1999. – 31 с.
6. Байденко В.І., Оскарссон Б. Базові навички (ключові компетенції) як інтегруючий чинник освітнього процесу // Профосвіта і особа фахівця. – М., 2002. – С. 22-25.
7. Онищенко Н., Лихачева М. Формирование социальной компетентности подростков // Социальная педагогика в России. 2010. № 5. С. 25–32.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг. ред. Овчарук О.В. – К.: "К.І.С", 2004. – 112 с.
9. Асаєва В.В. Філософія сучасної полікультурної, мультилінгвальної освіти /В.В. Асаєва // [Електронний ресурс]: Режим доступу <http://www.info-library.com.ua/books-text-11612.html>

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИКУЛЬТУРНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Т.И. Чаркина

Проблема мирного сосуществования разных культур - необходимое условие мирного развития цивилизации, ее выживания. Решение этой проблемы невозможно без применения новых научных подходов, концепций. Переориентация изучения истории с «макроуровня» на «микроуровень» - важный шаг в развитии общества. Потому что, в таких условиях каждая этническая, культурная и религиозная группа воспринимается как равнозначная и равноправная.

В статье определены сущность поликультурности, проблемы формирования поликультурных компетенций в заведениях образования, представлено понимание понятия в современной психолого-педагогической литературе, отмечены теоретические аспекты формирования данных компетенций в учебном процессе. Предложенные подходы к формированию поликультурных компетенций являются теоретической базой для создания образовательной среды, которое способствовало бы раскрытию и

развитию всех возможностей личности в образовательном пространстве, активизации поликультурного поведения участников учебного-воспитательного процесса.

Ключевые слова: поликультурность, поликультурный подход, компетентность, поликультурные компетенции.

THEORETICAL ASPECTS OF MULTICULTURAL COMPETENCES BEEN FORMED IN MODERN EDUCATIONAL SPACE

T. Charkina

A problem of peaceful coexistence of different cultures is a necessary condition of peaceful development of civilization, its survival. The solution of this problem is impossible without the application of new scientific approaches and concepts. The re-orientation of the study of history from «macro» to «micro-level» is an important step in the development of society. In such terms, every ethnic, cultural and religious group is perceived as equivalent and equal in rights.

In the article is given the definition of multiculturalness, problems of multicultural competences forming. There is a certain establishment of education, understanding of psychological and pedagogical concepts. The theoretical aspects of these competences are marked in an educational process. Offered approach of multicultural competences forming are a theoretical base for educational environment creation, that would assist opening and development of all personality possibilities in the educational space, the activation of participants multicultural behavior in educational and behavioral process.

Keywords: multiculturalness, multicultural approach, competence, multicultural competences.